

DOI: [10.32702/2307-2105-2018.11.53](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.53)

УДК 338.242

Г. Г. Казарян,

к. е. н.,

директор Асоціації "Всеукраїнська спілка протезно-ортопедичних підприємств "Ортонет""

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

G. G. Kazarian

Candidate of Economic Sciences, Director of the Association

"All-Ukrainian Union of Prosthetic and Orthopedic Enterprises"Ortonet"

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SOCIO-ECONOMIC PROVISION OF PERSONS WITH DISABILITIES

Проведено дослідження методів та принципів соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Запропоновано виділяти методичні та організаційні принципи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Розроблено класифікацію потреб осіб з інвалідністю в системі їх соціально-економічного забезпечення на основі чинників впливу та виокремлено передумови формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Систему соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю запропоновано розглядати як комплекс організаційно-економічних інструментів спрямованих на розширення можливостей для осіб з інвалідністю з урахуванням їх індивідуальних особливостей і стимулювання роботодавців до використання робочої сили осіб з інвалідністю. Визначено, що структуру системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю утворюють переважно послідовні вертикальні одномірні зв'язки. Ідентифіковані основні методи, якими повинно здійснюватися інституційне регулювання досліджуваної системи: прогнозування; нормативно-правовий; програмно-цільовий; кадрового забезпечення; фінансово-економічний.

The study of methods and principles of socio-economic provision of persons with disabilities was conducted. It is proposed to highlight the methodological and organizational principles of socio-economic provision of persons with disabilities. The classification of the needs of persons with disabilities in the system of their socio-economic provision is based on the factors of influence and the preconditions for the formation of the system of social and economic provision of persons with disabilities are identified. The system of social and economic provision of persons with disabilities is proposed to be considered as a complex of organizational and economic tools aimed at empowering persons with disabilities, taking into account their individual characteristics, and encouraging employers to use the labor force of persons with disabilities. It is determined that the structure of the system of socio-economic provision of persons with disabilities forms mainly consecutive vertical one-dimensional relationships. The basic methods, which should be carried out the institutional regulation of the system under investigation, are identified: forecasting; normative-legal; program-target; personnel support; financial and economic.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток; особи з інвалідністю; методологічні засади.

Key words: social and economic development; persons with disabilities; methodological principles.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. При дослідженні соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю об'єктом виступає поведінка людей, яка диктується їх потребами в матеріальних і духовних благах і можливостями їх задоволення через участь у суспільно-корисній діяльності. Мотиваційну поведінку людей в сфері соціально-економічного забезпечення можна визначити як спостережуваний прояв їх різних реакцій на можливості реалізації особистих здібностей, матеріальних потреб, духовних запитів та досягнення добробуту, а також задоволення їх інтересів як представників певних соціальних груп, організаційних структур.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. У дослідженнях Гришової І.Ю., Гонти О.І., Дерій Ж.В., Стоянової-Коваль С.С., Галицького О.М. Дяченка О.П., Кравчук А.О., Шестаковської Т.Л. з питань соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю особливу роль відіграє аналіз специфіки їх мотиваційних установок щодо реалізації трудового потенціалу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ. Визначити теоретико-методологічні засади соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ. Приймаючи до уваги, що мотивація – це сукупність рушійних сил (внутрішніх та зовнішніх), які спонукають людину до виконання певних (свідомих і несвідомих) дій, вчинків, то мотивація соціально-економічного забезпечення – це сукупність внутрішніх та зовнішніх мотивів поведінки людей при соціально-економічному забезпеченні (рис.1).

Рис. 1. Чинники впливу на соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю*

**Джерело: систематизовано автором на основі [1-2]*

Спираючись на підходи відомого вітчизняного вченого А.М. Колота до характеристики структури соціально-економічного забезпечення [3] і урахуваючи особливості мотиваційної поведінки осіб з інвалідністю, їх потреби, на наш погляд, можна класифікувати на економічні, соціально-психологічні, професійні та адаптаційні (рис. 2). Задоволення відповідних потреб у тісному зв'язку з результатами сприятиме закріпленню ціннісних орієнтацій на активізацію системи соціально-економічного забезпечення.

Потреби осіб з інвалідністю в системі їх соціально-економічного забезпечення

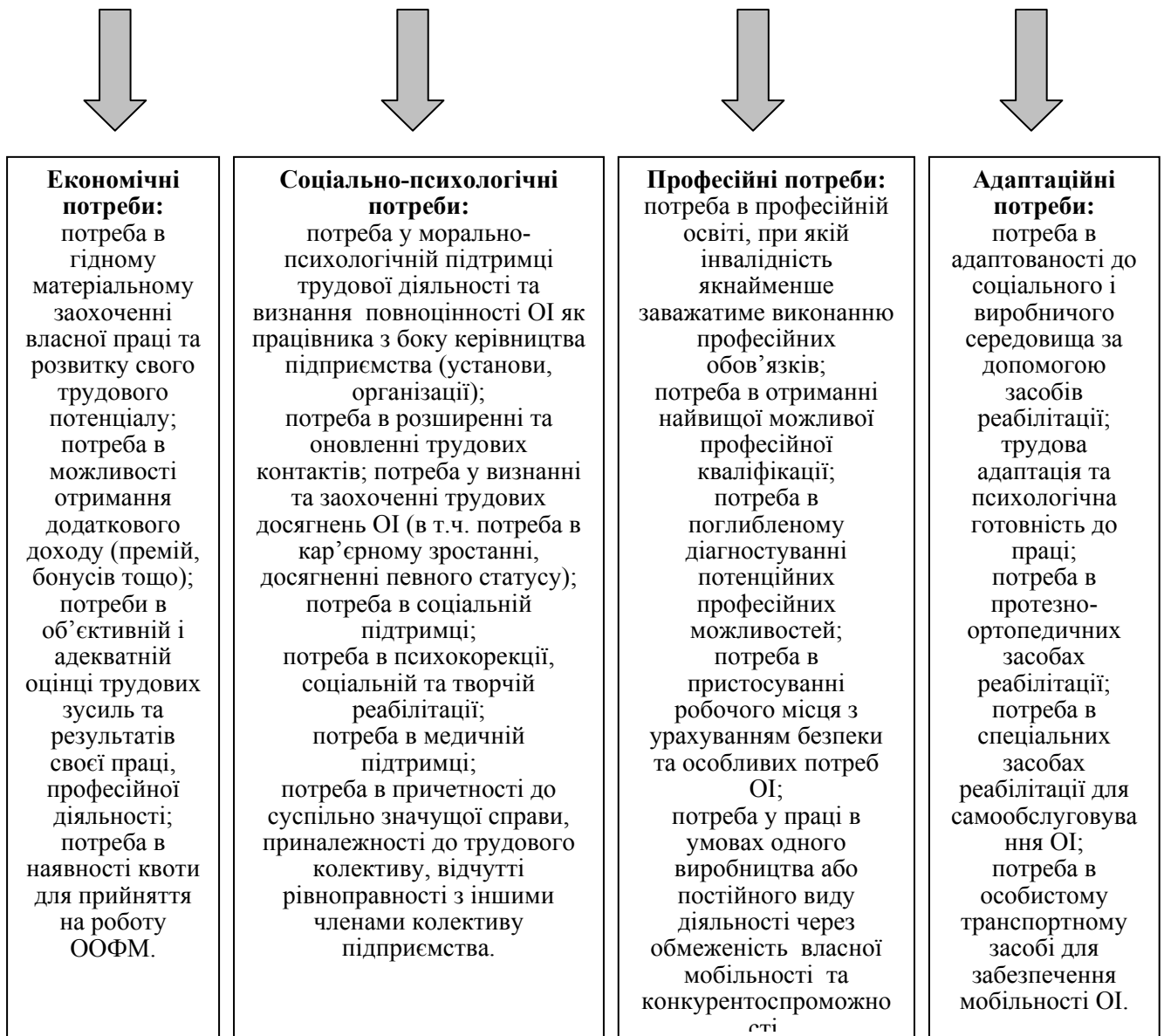

Рис. 2. Класифікація потреб осіб з інвалідністю в системі їх соціально-економічного забезпечення*

**Джерело: систематизовано автором на основі [2;4-5]*

Залежно від типу потреб, можна виокремити стимули економічного характеру, що пов'язані з потребами в одержанні гідної заробітної плати, потребами в забезпеченні можливостей зростання заробітної плати протягом усього періоду трудової діяльності; соціально-психологічні стимули, у свою чергу, пов'язані зі створенням для осіб з інвалідністю сприятливих та безпечних умов праці, організації зручного режиму праці (таких, як неповний робочий день або тиждень, надомна праця дистанційна зайнятість тощо). Професійні стимули спонукають осіб з інвалідністю до зайнятості через задоволення потреби у професійній освіті, організації умов для праці в стабільних виробничих та економічних умовах, в умовах одного виробництва або постійного виду діяльності. Адаптаційні стимули пов'язані з адаптованістю осіб з інвалідністю до соціального і виробничого середовища, наявністю високої трудової мотивації, психологічною готовністю до праці, медичне та соціальне страхування.

На основі аналізу теоретико-методологічних підходів до вивчення факторів впливу на систему соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю пропонуємо наступне визначення. Система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, на наш погляд, має розглядатись, як комплекс організаційно-економічних інструментів спрямованих на розширення можливостей для осіб з інвалідністю з урахуванням їх індивідуальних особливостей і стимулювання роботодавців до використання робочої сили осіб з інвалідністю.

Необхідною умовою реалізації цієї системи має стати адаптація інфраструктури до потреб осіб з інвалідністю, тобто створення реальної безбар'єрності. При цьому, на наш погляд, соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю охоплює широкий спектр взаємовідносин працівника і роботодавця,

громадянина і держави, а також систему трудової самореалізації, яка враховує особливості потреб осіб з інвалідністю.

Для досягнення такої складної мети необхідне створення повноцінного інституційного регулювання процесу інтеграції осіб з інвалідністю до соціально-економічної системи як сукупності ланок нерозривного ланцюга: наукових, законодавчих, управлінських, організаційних, виконавчих, економічних. Передумови формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю наведені на рис. 3.

Рис. 3. Передумови формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю*

**Джерело: запропоновано автором*

Отже, як видно з рис. 3, функція всієї системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є інтегративним результатом функціонування її компонентів, тоді як функції цих останніх – багато в чому результат впливу на них загальносистемних функцій.

Важливою складовою системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю виступають її об'єкт та суб'єкти. Об'єктом, на який націлено діяльність системи соціально-економічного забезпечення, ми вважаємо увесь контингент осіб з інвалідністю.

Реалізація компонентами системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю своїх функцій забезпечується завдяки діяльності її суб'єктів. Варто зауважити, що суб'єктами соціально-економічного забезпечення є державні та громадські структури, що безпосередньо займаються організаційно-методологічною, правовою та практичною діяльністю щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Вважаємо за доцільне виокремлювати чотири групи суб'єктів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю:

- перша група – це первинні носії прав та інтересів (громадські організації осіб з інвалідністю, профспілки);

- друга група – органи, які формують державну політику у сфері соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), Рада у справах осіб з інвалідністю при КМУ);

- третя група – органи, які реалізують державну політику у сфері соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (Міністерство соціальної політики України, Державна служба з питань осіб з інвалідністю та ветеранів України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, органи місцевого самоврядування, Медико-соціальні експертні комісії, загальноосвітні та спеціальні загальноосвітні

навчальні заклади для дітей-осіб з інвалідністю, професійно-технічні та вищі навчальні заклади системи Міністерства соціальної політики України та системи Міністерства освіти і науки України, центри професійної реабілітації осіб з інвалідністю, управління праці та соціального захисту населення, державна служба зайнятості, Комісія з питань діяльності підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань);

- четверта група – власники засобів виробництва, які створюють робочі місця та безпосередньо використовують на них працю осіб з інвалідністю (роботодавці – фізичні та юридичні особи).

Кожен із зазначених суб'єктів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю має власні функції щодо забезпечення функціонування. Крім описаних вище системно-компонентного та системно-функціонального аспектів дослідження системи, слід ще розглянути системно-структурний та системно-інтегративний аспекти. Сутність системно-структурного аспекту дослідження системи полягає у виявленні структури системи, тобто її внутрішньої форми, що являє собою спосіб взаємозв'язку, взаємодії утворюючих її компонентів. Як зазначає В. Афанасьєв, «без усталених зв'язків, взаємодії компонентів, тобто без структури, система перестала б існувати як дане конкретне ціле» [6]. Розкриття структури цілого дозволяє зрозуміти, виходячи із загального, системного взаємозв'язку, чому кожен компонент саме такий, який він є в системі, чому виконує в ній саме цю, а не іншу функціональну роль.

Не випадково більшість авторів відмічають особливу значущість застосування системно-структурного аспекту при дослідженні цілісних систем. Можна, мабуть, стверджувати, пишуть, наприклад, І. Блауберг та Є. Юдін, що «підхід, що ставить за основу пошук реальної системи за деяким типом (або типами) зв'язків, є специфічним якщо не для усіх, то для значної частки системних досліджень» [7].

Отже структуру системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю утворюють переважно послідовні вертикальні одномірні зв'язки. Така структура системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є наслідком суворої послідовності функціонування її складових компонентів.

Сутність наступного – системно-інтегративного – аспекту дослідження соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю полягає у виявленні її інтегративної якості, яка є результатом функціонування компонентів системи як єдиного цілого. Наявність ознаки інтегративності системи обумовлює можливість одержання синергетичного (емерджентного) ефекту, який передбачає, що результат спільного функціонування всіх компонентів системи є більшим за суму дій кожного компонента окремо. Таким чином, виходячи з позиції системно-інтегративного аспекту дослідження соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю як системи, ми розглядаємо її як сукупність компонентів, що функціонують у суворій послідовності, та взаємодія яких дає змогу одержати синергетичний ефект системи, більший за ефекти окремих її складових компонентів. Такою новою властивістю стає раціональне соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю та забезпечення завдяки їй більш повної інтеграції осіб з інвалідністю до суспільного життя.

Застосування системного підходу до дослідження соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, крім зазначеного вище, передбачає також розроблення та запровадження принципів, які повинні бути покладені в основу інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю для підвищення її ефективності. Ми пропонуємо виділяти методичні та організаційні принципи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

До методичних принципів слід віднести принципи, що визначають методичні підходи до організації та функціонування соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю як динамічного процесу, та, разом із тим, як цілісної системи; до організаційних – принципи, що носять нормативний характер, тобто визначають правила функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

Вважаємо, що всі зазначені методичні та організаційні принципи мають діяти одночасно, оскільки вони значною мірою визначають ефективність соціально-економічного забезпечення як системи.

Крім запровадження принципів функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, застосування системного підходу передбачає також виділення рівнів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (тобто ступенів, на яких здійснюється функціонування її суб'єктів). Вважаємо за доцільне виокремити чотири рівні функціонування суб'єктів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю: національний, регіональний, місцевий, локальний (базовий).

Національний рівень функціонування суб'єктів системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю представлений центральними органами законодавчої та виконавчої влади, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, громадськими організаціями осіб з інвалідністю, що мають статус всеукраїнських; регіональний рівень репрезентований відповідними управліннями обласних, міських державних адміністрацій, обласними центрами зайнятості; місцевий рівень – відповідними підрозділами районних державних адміністрацій, органами місцевого самоврядування та місцевими громадськими організаціями осіб з інвалідністю; локальний (базовий) рівень представлений загальноосвітніми, спеціальними загальноосвітніми школами для дітей-осіб з інвалідністю, професійно-технічними, вищими навчальними закладами, центрами професійної реабілітації осіб з інвалідністю, окремими підприємствами (установами, організаціями) різних форм власності та господарювання, на яких уже працюють або планується працевлаштування осіб з інвалідністю [8-10].

ВИСНОВКИ. Успішність функціонування як усієї системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю у цілому, так і її окремих компонентів значною мірою залежить від того, наскільки комплексно

та системно здійснено підхід до її інституційного регулювання. Основними методами, якими повинно здійснюватися інституційне регулювання означеної системи, пропонуємо вважати:

- прогнозування (виявлення сучасних та перспективних потреб осіб з інвалідністю у соціально-економічному забезпеченні);
- нормативно-правовий (розроблення та прийняття відповідної законодавчо-нормативної бази, що регламентує порядок функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю);
- програмно-цільовий (визначення головної мети соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, розроблення програми її досягнення, створення механізму управління реалізацією програми);
- кадрового забезпечення (підготовка та підвищення кваліфікації необхідної чисельності працівників, які здійснюватимуть професійну реабілітацію осіб з інвалідністю на всіх рівнях функціонування системи);
- фінансово-економічний (прогнозування обсягів видатків із бюджетів усіх рівнів на забезпечення ефективного функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю).

Отже, усе викладене вище дає змогу визначити систему соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю як сукупність окремих суб'єктів, компонентів, елементів, що перебувають у постійному взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії в процесі розкриття складу і змісту соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, спираючись на принципи й методи її інституційного регулювання та взаємодія з іншими суб'єктами з метою ефективної реалізації власних функцій.

Література.

1. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2017. №4. pp.75-80.
2. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10kmvziu.pdf
3. Колот А.М. Соціально-трудова сфера в умовах глобальних викликів: тенденції, проблеми, можливості стійкого розвитку. *Формування ринкової економіки: зб. наук. праць*. Т. 1. К.: КНЕУ, 2010. С. 9-22.
4. Гришова І.Ю., Щербата М.Ю., Гришов В.В. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку. *Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал*. Черніг. нац. технол. ун-т. 2015. № 3 (3). С.17-28.
5. Naumov A. B., Panyuk T. P., Danylchenko L. I. The impact of social policy on the development of innovative medical insurance in Ukraine. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 1 (9). P. 55-62.
6. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. М.: Политиздат, 1981. 432 с.
7. Блауберг И.В. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности / И.В. Блауберг, И.И. Садов, Э.Г. Юдин. М., 1969. С. 29.
8. Заярнюк О.В. Напрямки удосконалення механізму стимулювання зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. Вип. 16. С. 139-144.
9. Борецька Н.П. Розвиток джерел формування людського і соціального капіталу в Україні. *Науково-виробничий журнал. Держава та регіони. Серія: Економіка та менеджмент* №1. 2010. С. 45-49.
10. Шестаковська Т.Л. Особливості формування соціально орієнтованих кластерів в Україні. *Науковий вісник Полісся*. 2016. №1. С.46-55

References.

1. Gryshova, I. Yu. Shestakovska, T. L. and Glushko, O. V. (2017), "The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development", *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 4, pp.75-80.
2. Kravchenko, M. V. (2010), "Actual problems of social protection of the disabled", [Online], available at: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10kmvziu.pdf
3. Kolot, A.M. (2010), "Socio-labor sphere in the context of global challenges: trends, problems, sustainable development opportunities", *Formuvannia rynkovoї ekonomiky: zb. nauk. Prats*, vol. 1, KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. S. 9-22.
4. Hryshova, I.Yu. Shcherbata, M.Yu. and Hryshov, V.V. (2015), "Social responsibility of business as a factor of social and economic development", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia: naukovyi zhurnal*, vol. 3 (3), Chernih. nats. tekhnol. un-t., Ukraine, pp.17-28.
5. Naumov, A. B. Panyuk, T. P. and Danylchenko, L. I. (2017), "The impact of social policy on the development of innovative medical insurance in Ukraine", *Scientific bulletin of Polissia*, vol.1 (9), pp. 55-62.
6. Afanas'ev, V.G. (1981), *Obshchestvo: sistemnost', poznanie i upravlenie* [Society: systematic, knowledge and management],: Politizdat, Moscow, Russia, P. 432.
7. Blauberger, I.V. Sadov, I.I. and Judin, Je.G.(1969), *Sistemnyj podhod: predposylki, problemy, trudnosti* [System approach: prerequisites, problems, difficulties], Moscow, Russia, P. 29.
8. Zaiarniuk, O.V. (2009), "Areas of improvement of the mechanism of stimulation of employment of persons with limited physical abilities", *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 16, pp. 139-144.
9. Boretska, N.P. (2010), "Development of sources of human and social capital formation in Ukraine", *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal. Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta menedzhment*, vol.1, pp. 45-49.

10. Shestakovska, T.L. (2016), "Features of the formation of socially oriented clusters in Ukraine", *Naukovy visnyk Polissia*, vol. 1, pp.46-55.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2018 р.